

**Miasto nowoczesne i jego mieszkańcy –
wystawy plenerowe zorganizowane przez Archiwum Narodowe w Krakowie
w 100. rocznicę połączenia Podgórza z Krakowem**

W związku z przypadającą 4 lipca 2015 r. 100. rocznicą połączenia Podgórza z Krakowem, Archiwum Narodowe w Krakowie, pod patronatem Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych i Gminy Miejskiej Kraków, postanowiło przybliżyć niezwykłą historię tego niegdyś Wolnego Królewskiego Miasta i zorganizowało dwie wystawy plenerowe.

Pierwszą ekspozycję zatytułowaną „Miasto Nowoczesne. Z dziejów Wolnego Królewskiego Miasta Podgórza 1784–1915” udostępniono zwiedzającym w dniach 1–14 czerwca 2015 r. na Placu Wszystkich Świętych (przed Pawilonem Wyspiańskiego), a następnie od 25 czerwca do 30 września 2015 r. na dziedzińcu budynku Archiwum przy ul. Siennej 16. W dniu 7 czerwca 2015 r., w ramach Dnia Otwartego Magistratu, tradycyjnie już organizowanego w czasie czerwcowego „Święta Miasta Krakowa”, w Holu Kamiennym Magistratu Miasta Krakowa, zaprezentowano oryginalne dokumenty z zasobu Archiwum związane z miastem Podgórzem – uniwersał cesarski z 1785 r., akt nadania miastu herbu z 1808 r. oraz uchwałę i układ w sprawie połączenia z Krakowem z 1913 r.

Podgórze jako samodzielny organizm miejski funkcjonowało 131 lat. Ten krótki okres czasu wystarczył, by niewielka wieś przekształciła się w nowoczesne, prężnie rozwijające się miasto, wyrastające na poważną konkurencję dla sąsiedniego Krakowa. Na sukces Podgórza złożyło się kilka wzajemnie uzupełniających się czynników, których rolę i znaczenie ukazywała wystawa „Miasto Nowoczesne”.

Podgórze położone na skrzyżowaniu szlaków handlowych o średniowiecznej genezie posiadało sprzyjające warunki naturalne i liczne surowce. W wyniku pierwszego rozbioru Polski stało się częścią monarchii austrowęgierskiej i strategicznym punktem granicznym. Warunki geopolityczne skłoniły cesarza Józefa II Habsburga do przekształcenia osady, przez długi czas stanowiącej przedmieście Kazimierza, w ośrodek miejski. Patentem wydanym w 1784 r., zawierającym szereg ulg i przywilejów, władca zachęcał ludzi przedsiębiorczych do włączenia się w budowę nowego miasta.

Zamysłem pierwszej części wystawy było ukazanie „narzędzi”, które mieszkańcy Podgórza otrzymali od cesarza Józefa II oraz efektów, jakie przyniosły. Tytuły tablic zaczerpnięto bezpośrednio z cesarskiego patentu z 1784 r. i uniwersału z 1785 r.: „Podgórze... miastem wolnym królewskim ogłaszamy”, „...przyzwoity Magistrat ustanowiony będzie”, „żaden dom inaczej jak tylko... z kamienia lub palonej cegły budowany być nie powinien”, „nadajemy wszystkim... religii wolność”, „ażeby... ich dzieciom na potrzebnych naukach nie brakowało”. Cesarz zadbał o stworzenie podgórczanom dogodnych warunków do życia i pracy. Zabezpieczając ich podstawowe prawa do wolności osobistej, samorządności, wyboru wyznania oraz edukacji, dał im możliwość rozwoju i samostanowienia. W rezultacie do Podgórza przybyli ludzie zaradni i odważni, skłonni zainwestować swoje majątki oraz

pomysły we wspólne przedsięwzięcie. Nadane wolności przyczyniły się do powstania społeczeństwa zróżnicowanego narodowościowo, religijnie i kulturowo, które spajał wspólny cel i które z czasem wykształciło własną, silną tożsamość.

W drugiej części ekspozycji, na planszach zatytułowanych: „W zdrowym ciele..., czyli jak czas wolny spędzano”, „Dla czynienia handlu”, „W obłokach pary..., czyli o podgórskim przemyśle”, „Niech stanie się jasność...”, „Z drewna i żelaza – rzecz o podgórskich mostach” oraz „Pędząc ku nowoczesności” ukazano Podgórze w okresie jego największej świetności, jako miasto nowoczesne, czerpiące z osiągnięć najnowszej nauki i techniki. Przedstawiono dynamiczny rozwój przemysłu, powstawanie nowych zakładów, obiektów użyteczności publicznej, elektryfikację miasta, rozwój infrastruktury miejskiej i kolejowej. Starano się odtworzyć zwykłe życie podgórczan, pokazać jak aktywnie spędzali czas, korzystali z dobroczynnych właściwości kąpieli leczniczych i wód mineralnych, uczęszczali do kina czy na spotkania licznych stowarzyszeń społeczno-kulturalnych.

Na ostatniej tablicy „Perła i Smok, czyli o kulisach pewnego mariażu” opisano działania władz i historię trudnych pertraktacji zmierzających do połączenia Podgórza z Krakowem, zakończonych 4 lipca 1915 r. na moście Krakusa uroczystym zjednoczeniem obu miast.

W dniu 1 lipca 2015 r. w sali im. Franciszka Maryewskiego budynku dawnego podgórskiego Magistratu odbyła się uroczysta sesja Rady Miasta Krakowa, podczas której Kamila Follprecht przedstawiła sylwetki honorowych obywateli Królewskiego Wolnego Miasta Podgórza, którzy zostali wyróżnieni tym tytułem przez Radę Gminną i Radę Miejską Podgórza. Prezentowana była galeria ozdobnych wpisów zamieszczonych w prowadzonej przez Radę „Książce Obywateli Miasta Podgórza”, przechowywanej w zasobie Archiwum. Ogłoszono, że uchwałą Rady Miasta Krakowa z dnia 24 czerwca 2015 r. zrównano „w pracach, honorach i wdzięcznej pamięci 31 Honorowych Obywateli Miasta Podgórza z lat 1867–1914 z Honorowymi Obywatelami Stołecznego Królewskiego Miasta Krakowa”.

Druga część wystawy „Obywatele, przynależni i obcy. Mieszkańcy Wolnego Królewskiego Miasta Podgórza 1784–1915” była prezentowana w przestrzeni odnowionego Rynku Podgórskiego od 14 września do połowy października 2015 r. Otwarcie wystawy w dniu 16 września towarzyszyła prezentacja wydanej przez Archiwum Narodowe w Krakowie książki Kamili Follprecht *Obywatele Królewskiego Wolnego Miasta Podgórza 1784–1915*.

Wystawa w ramach siedmiu tematów eksponowanych na 16 planszach miała za zadanie ukazać mieszkańców Podgórza jako twórców „Miasta nowoczesnego”. Plansze zatytułowane „Mieszkańcy miasta Podgórza”, „Obywatele miasta Podgórza”, „Honorowi obywatele miasta Podgórza” i „Przynależni do gminy miasta Podgórza” pokazywały szybko rosnącą liczbę osób osiedlających się w Podgórzu. Przedstawiono pokrótce zmiany przepisów dot. uzyskiwania prawa przynależności (swojszczyzny) oraz obywatelstwa i obywatelstwa honorowego miasta Podgórza, a także dokumenty związane z decyzjami Rady w tych sprawach, m.in. przytoczono fragmenty 31 uchwał Rady z lat 1867–1914 nadających obywatelstwo honorowe miasta „w uznaniu zasług publicznych”. Obszerny temat „Rada Miejska miasta Podgórza 1913–1915” zaprezentowano na 3 planszach. Przedstawiono przepisy regulujące działanie od 1866 r. Rady Gminnej (od 1889 r. Rady Miejskiej) miasta Podgórza. Pokazano 48 fotografii członków Rady dwóch kadencji (zmiana części składu w 1912 r.), którzy zdecydowali o połączeniu miasta Podgórza z Krakowem oraz podpisy

przedstawicielei podgórskiej Rady Miejskiej na układzie połączeniowym Krakowa i Podgórze z 7 czerwca 1913 r. Organem zarządzającym i wykonawczym był Magistrat (złożony z burmistrza, jego zastępcy i asesorów) zarządzający sprawami gminy i pozostającymi pod jej zarządem zakładami i funduszami. Na dwóch planszach „Urzednicy podgórskiego Magistratu 1913–1915” można było zobaczyć 21 fotografii pracowników Magistratu, podpisy dyrektora i sekretarza jako przedstawicielei podgórskiego Magistratu na układzie połączeniowym Krakowa i Podgórze oraz fragmenty wydawnictw zawierających skład podgórskiej Rady Miejskiej, Magistratu oraz ważnych urzędów z tego okresu.

Przypomnieni zostali także „Znani podgórzeanie”, m.in. admirał Cesarsko-Królewskiej Marynarki Wojennej Juliusz Franciszek Ripper; uczestnik w randze generała amerykańskiej wojny secesyjnej Albin Franciszek Schoepf; malarz Aleksander Kotsis; pisarz Adolf Nowaczyński; aktor Juliusz Osterwa, czyli Julian Andrzej Maluszek; poeta Tadeusz Peiper i lekarz Julian Aleksandrowicz. Ostatnie trzy plansze zatytułowane „Wspólne świętowanie” prezentowały mieszkańców Podgórze uczestniczących w imprezach masowych, np. w obchodach Rękawki na Kopcu Krakusa. Wspólne fotografie powstawały m.in. przy okazji spotkań członków Katolickiego Cechu Zbiorowego w Krakowie na Podgórze czy ważnych uroczystości jak poświęcenie w 1931 r. przez arcybiskupa Adama Sapiechę największego dzwonu podgórskiego kościoła parafialnego. Chcąc jednak pokazać jak największą liczbę dawnych podgórzean, wydobyliśmy ich postaci z fotografii przedstawiających zabudowę miasta.

Dzieje Wolnego Królewskiego Miasta Podgórze i jego mieszkańców zilustrowano materiałami archiwalnymi pochodzącymi wyłącznie z zasobu Archiwum Narodowego w Krakowie. Na wystawie można było zobaczyć reprodukcje dokumentów, zdjęć oraz planów przechowywanych m.in. w zespołach: Akta miasta Podgórze, Akta miasta Krakowa, Zbiór dokumentów pergaminowych, Zbiór dokumentów papierowych, Zbiór fotograficzny, Zbiór tłoków pieczętnych metalowych, Kataster galicyjski, Archiwum Planów Budownictwa Miejskiego. Część z nich została zaprezentowana szerszej publiczności po raz pierwszy. Teksty plansz i opisy archiwaliów przygotowano w języku polskim i angielskim.

Materiały z obu wystaw zebrano, tworząc atrakcyjną graficznie wystawę internetową, która podobnie jak wystawy plenerowe dostępna jest również w angielskiej wersji językowej, poprzez stronę domową Archiwum.

*Kamila Follprecht, Magdalena Kusak
Archiwum Narodowe w Krakowie*